

Investigating The Effect of The Settlement on The Sustainable Livelihoods of The Nomads in Semirrom County

Tahereh Qarqani¹, Gholamhossein Abdollahzadeh^{2*},

Mohammad Sharif Sharifzadeh³, Eraj Dehghan⁴

1, Ms.C Student of Rural Development, Department of Agricultural Extension and Education, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

2, 3, Associated Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

4, Expert, Department of Nomadic Affairs of Semiram County, Semirrom, Iran

(Received: Dec. 2, 2019- Accepted: Nov. 23, 2021)

ABSTRACT

One of the strategies for diversification of livelihood in nomad society has been the settlement of nomads and the establishment of permanent nomad settlements while, its impact has not yet been accurately assessed on the sustainable livelihood of nomad households. This research aimed to investigate the impact of nomads' settlement on sustainable livelihoods in Semirrom County. The research design was semi-experiment and carried out based on survey strategy. The target population of study included two groups of nomadic tribes (N=4845) and settled nomads (N=350). Through Cochran formula 150 households from each group were selected as research samples. The sample was selected by stratified appropriate sampling technique within 2 settlement sites and 5 nomad tribes. Results showed that natural and financial capitals and total assets were lesser than average and in inappropriate position among both nomads groups. Results of Independent t-test indicated that there are significant difference between two groups of households regarding physical, natural, financial capital and total assets. Assessing vulnerable trends indicated that some items such increased employment opportunities, enhanced income and family purchase power have more importance to decrease vulnerability among nomad households. While some items such increased in construction and development, enhanced local security and increased family solidarity and union have more importance to decrease vulnerability among settled households. Moreover items such inflation and increased prices and variation in meat price have more importance to increase vulnerability among two group of households.

Keywords: Sustainable Livelihoods, Nomad Settlement, Nomadic Society, Livelihood Approach, Semirrom County.

Extended Abstract

Introduction

Nomadic and semi-nomadic pastoralists are a small but significant minority of the populations of Iran and play vital role in livestock production. The nomadic community with a population of 1186830 people in 212,660 households included 2 percent of the total population of country deals with an important role in national economy. These people are diverse indigenous communities who practice various forms of livelihood activities. For centuries, pastoralists were the primary mode of livelihood among nomadic tribe of Iran. Due to population pressure, enormous constraint to use of rangeland and lack of suitable land for farming, shifting livelihood activities nowadays has been forced by settlement programs. However, lack of employment in settlement sites and decreasing availability of rangeland resources make their livelihoods vulnerable. This research aimed to investigate the impact of nomads' settlement on sustainable livelihoods in Semirrom County.

Theoretical Framework

Livelihood can be defined as comprising 'capabilities, assets and activities required for a means of living.' Thus, livelihood sustainability refers to the ability of a household to deal with shocks and stresses, and to maintain or enhance its capabilities and assets without jeopardising the natural resources base (Chambers and Conway 1992). However, changes in livelihood affect the

environment and vice versa (Udayakumara and Shrestha, 2011). The use of the term vulnerability context draws attention to the fact that the complex influences of assets are directly or indirectly responsible for many of the hardships faced by the poorest people in the world; although all vulnerability contexts are not necessarily negative (DFID 1999). On some occasions, people's livelihoods and the wider availability of assets are fundamentally affected by critical trends (e.g. population, resources, economic, governance, technology) as well as by shocks (e.g. natural, human health, conflict between crops and livestock) and seasonality (price, production, etc.) over which they have limited or no control (DFID 1999). Thus, to examine livelihood changes and to understand livelihood sustainability in response to vulnerability context, livelihood assessment is executed.

Methodology

The research design was semi-experiment and carried out based on survey strategy. Questionnaire tools method were used in order to data gathering. The target population of study included two groups of nomadic tribes (N=4845) and settled nomads (N=350). Through Cochran formula 150 households from each group were selected as research samples. Classify random sampling method with appropriate allocation were used to sampling. Validity of the questionnaire based on the views of experts and the reliability of the questionnaire based on calculated Cronbach Alpha coefficient were confirmed. Data were analyzed using SPSS16 and Excel.

Discussion

One sample t-test results for the settled households showed that human capital, natural, financial and total assets were lesser than average and in inappropriate position. The results of this test for nomads households showed that the physical capital, natural, financial and total assets were lesser than average. Results of Independent t-test indicated that there are significant difference between two groups of households regarding physical, natural, financial capital and total assets. While average means of natural capital in nomad household were more than in settled households but average means of physical, financial and overall assets in settled households were more than in nomad household. The results of Friedman test to assess vulnerable trends indicated that some items such increased employment opportunities, enhanced income and family purchase power and increased family solidarity and union have more importance to decrease vulnerability among nomad households. While some items such increased in construction and development, enhanced local security and increased family solidarity and union have more importance to decrease vulnerability among settled households. Moreover items such inflation and increased prices and variation in meat price have more importance to increase vulnerability among two group of households. The results of one-sample t-test to assess the livelihood impacts of nomad settlement showed all the impact impacts were lesser than medium and were in unsuitable position. These results revealed that nomad settlement have not led to improve in living of settled household and positive expected impact such enhanced welfare and easy access to service and employment have not been achieved.

Conclusion & Suggestions

Based on the results of this research we can conclude that the settlement could not have a positive impact on nomad people's livelihood assets. These results confirm some previous research (Riahi et al., 1392). However, physical and financial capital in both groups less than average (inappropriate) but there has been more in settled groups. Natural capital also among the nomadic groups has been more than settled groups. In addition, the totality of livelihood index among nomadic and settled groups have been more but less than average. Therefore preservation, restoration and exploitation of natural resources (rangeland and forests) with the participation of nomadic tribes should be considered. Improving pasture management techniques to increase efficiency of rangeland is recommended.

بررسی تأثیر اسکان بر معیشت پایدار عشایر در شهرستان سمیرم

طاهره قرقانی^۱، غلامحسین عبداله‌زاده^{۲*}، محمد شریف شریف‌زاده^۳، ایرج دهقان^۴
 ۱، دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستائی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران
 ۲، ۳، دانشیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مدیریت کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران
 ۴، کارشناس، اداره امور عشایر شهرستان سمیرم، سمیرم، ایران
 (تاریخ دریافت: ۹۸/۹/۱۱ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۹/۲)

چکیده

یکی از راهبردهایی متنوع‌سازی معیشت در جامعه عشایری، اسکان عشایر و ایجاد سکونتگاه‌های دائمی عشایر بوده است، در حالی که تاکنون ارزیابی دقیقی از تأثیر آن بر معیشت پایدار خانوارهای عشایری انجام نشده است. هدف این تحقیق بررسی تأثیر اسکان بر معیشت پایدار عشایر در شهرستان سمیرم بود. طرح تحقیق حاضر شبه‌آزمایشی و بر مبنای راهبرد پیمایشی به انجام رسید. جامعه آماری شامل عشایر اسکان‌یافته (تعداد ۳۵۰ خانوار) و کوچ‌رو (تعداد ۴۸۴۵ خانوار) بود. از طریق فرمول کوکران از هر گروه ۱۵۰ نفر به عنوان نمونه‌های تحقیق انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق از نوع تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب در درون دو کانون اسکان و پنج طایفه عشایری بود. نتایج نشان داد تفاوت معنی‌داری بین دو گروه خانوارهای اسکان‌یافته و کوچ‌رو در خصوص سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی و مالی و کل دارایی معیشتی وجود دارد. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که مهمترین راهبردهای معیشتی برای عشایر اسکان‌یافته کسب درآمد از فعالیت‌های کارگری، رانندگی و کشاورزی و برای عشایر کوچ‌رو کسب درآمد از فروش دام زنده و محصولات دامی است. ارزیابی روندهای آسیب‌پذیری نشان داد که مواردی از قبیل افزایش فرصت کاری درآمدزا، افزایش سطح درآمد و قدرت خرید خانوار اهمیت بیشتری در کاهش آسیب‌پذیری عشایر کوچ‌رو داشته‌اند. همچنین مواردی مانند افزایش ساخت و ساز و آبادانی، امنیت در محل و انسجام و همبستگی بین خانواده‌ها اهمیت بیشتری در کاهش آسیب‌پذیری عشایر اسکان‌یافته داشته‌اند. به علاوه مواردی مانند تورم و گرانی و تغییرات قیمت گوشت اهمیت بیشتری در افزایش آسیب‌پذیری برای هر دو گروه داشته است.

واژه‌های کلیدی: معیشت پایدار، اسکان عشایر، جامعه عشایری، رویکرد معیشتی، شهرستان سمیرم.

مقدمه

برابر ۱۱۸۶۸۳۰ نفر در ۲۱۲۶۶۰ خانوار، ۲ درصد از کل جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند و نقش مهمی در اقتصاد ملی دارند (SCI, 2008). از حدود ۹۰ میلیون رأس دام موجود در کشور، ۲۳ میلیون رأس در اختیار عشایر است که سالانه بخش زیادی تولید گوشت قرمز و

زندگی عشایری توأم با کوچندگی دارای پیشینه تاریخی بسیار طولانی در ایران بوده و یکی از اولین حرفه‌های بشر است که قدمت آن قبل از کشاورزی است (Ebrahim, 1984). جامعه عشایری کشور با جمعیتی

سایر محصولات دامی از طریق این قشر مولد وارد بازار مصرف کشور می‌شود (Sydzadeh & Rezaei, 2013). اما امروزه جوامع عشایری با مشکلات عدیده‌ای مواجه است، بنابراین ساماندهی و اسکان عشایر به عنوان یکی از راهبردهای تحول معیشت از کوچ‌نشینی به اسکان، عمدتاً با هدف توسعه و عمران، محرومیت‌زدایی و خدمات‌رسانی بهتر، در سیاست‌های توسعه‌ای کشور مورد توجه قرار گرفته است (Dehghani et al., 2012).

از طرفی معیشت پایدار رویکردی است که سعی دارد مشکل فقر و آسیب‌پذیری خانوارها را بر محوریت انسان حل کند (Motee-Langrodi et al., 2011) و در طول سال‌های گذشته، بهترین روش برای بررسی مسائل فقر و توانمندسازی فقرا بوده است. چارچوب معیشت پایدار، مبنایی تحلیلی را برای شناخت پیچیدگی معیشت خانوارها ارائه می‌دهد و امکان بررسی نظام‌مند زندگی عشایری با تمرکز بر مسئله کاهش فقر را فراهم می‌کند. بنابراین برای ارزیابی از مؤثر بودن برنامه اسکان لازم است تا مؤلفه‌های معیشت پایدار در جامعه کوچ‌رو و اسکان‌یافته مقایسه شود. در این تحقیق سعی شده با توجه به رویکرد معیشت پایدار و همچنین مباحث اساسی مربوط به اسکان، تحلیلی از وضعیت معیشت پایدار در بین دو گروه عشایر اسکان‌یافته و کوچ‌رو در شهرستان سمیرم صورت گیرد. یکی از اصلی‌ترین راهکارهای عملیاتی توسعه جوامع عشایری در شهرستان سمیرم، اسکان عشایر کوچ‌رو و ایجاد کانون‌های توسعه عشایری بوده که نمود آن، وجود چندین کانون اسکان در پهنه جغرافیایی شهرستان است. اما تاکنون ارزیابی دقیقی از تأثیر آن بر الگوی معیشت پایدار خانوارهای عشایری انجام نشده است. بنابراین در پژوهش حاضر، نقش اسکان به مثابه استراتژی در ایجاد معیشت پایدار و تأثیر آن در ابعاد مختلف توسعه جامعه عشایری، از طریق بررسی در جوامع عشایری شهرستان سمیرم مورد مطالعه قرار گرفته است.

به طور کلی تمرکز رویکرد معیشت پایدار بر توسعه روش‌های متنوع دستیابی مردم به راهبردهای معیشت قرار دارد (Eddins, 2013) و جهشی رو به جلو در تلفیق ابعاد و مولفه‌های مختلف معیشت در یک چارچوب واحد است (Horsley, 2015, 372). چارچوب پنج‌بخشی

دپارتمان توسعه‌ی بین‌الملل (DFID, 1999)، که در شکل (۱) نشان داده شده است، یکی از بهترین رویکردها درباره معیشت پایدار است (Shen, 2009). این چارچوب مبتنی بر پنج نوع دارایی معیشتی که به عنوان عوامل درونی شناخته می‌شوند، ساختارها و فرآیندهای در حال تحول، آسیب‌پذیری‌ها، نتایج معیشتی، استراتژی‌ها و یا فعالیت‌های معیشتی که به عنوان عوامل بیرونی شناخته می‌شوند، شکل گرفته است (Serrat, 2008; Koeberlein, 2003; Mahdi et al., 2009). تاکنون پنج دسته از دارایی‌های سرمایه‌ای شناسایی شده‌اند. پنج نوع دارایی معیشتی عبارت است از: سرمایه انسانی (مهارت، آموزش، سلامتی)؛ ۲- سرمایه فیزیکی (کالاهای سرمایه‌ای تولیدی، ساختمان‌ها، ابزار، جاده‌ها و...)؛ ۳- سرمایه‌های مالی (پول، پس-اندازها، دسترسی به وام و قرض)؛ ۴- سرمایه طبیعی (زمین، آب، درخت، دام و غیره)؛ ۵- سرمایه اجتماعی (شبکه‌ها و اتحادیه‌ها) (Timalsina, 2007; Serrat, 2008; Eliis, 2003). هر کدام از پنج دارایی معیشتی به همدیگر وابسته‌اند و ضمن داشتن مزایایی مختلف، هر یک می‌تواند دیگر دارایی‌ها را کامل کند (Horsley, 2015). به علاوه هر دارایی در شرایط خاص می‌تواند جانشین دیگر دارایی‌ها بشود (DFID, 1999). در چارچوب معیشت پایدار، ساختارها به‌مثابه سخت‌افزارهایی هستند که بخش‌های عمومی و خصوصی را در برمی‌گیرند. فرآیندها از سیاست‌ها، قوانین، فرهنگ و نهادها تشکیل شده‌اند و بیشتر شبیه به نرم‌افزارهای سیستم هستند. ساختارها و فرایندهای دگرگون‌ساز، نقش‌های مهمی را در شکل دادن به دارایی‌ها و نتایج معیشتی در درون سیستم معیشت پایدار ایفا می‌کنند (Jomepour & Ahmadi, 2011). نهادها، سازمان‌ها و سیاست‌ها در شکل دادن به معیشت و در تمام سطوح، از خانواده تا عرصه‌های بین‌المللی و در تمامی حوزه‌ها از خصوصی‌ترین تا عمومی‌ترین نقش

1. Livelihood Assets
2. Transforming structures and process
3. Vulnerabilities
4. Livelihood Outcomes
5. Livelihood Strategies

راهی برای ارزیابی پایداری معیشت هستند. نتایج معیشت می‌تواند شامل درآمد بیشتر، افزایش رفاه زیستی، کاهش آسیب‌پذیری، کاهش نابرابری، بهبود امنیت غذایی، پایداری محیط‌زیست با استفاده پایدار از منابع طبیعی باشد، که باعث بهبود و ارزش و منزلت انسانی می‌شود (Serrat, 2008). نتایج معیشتی به‌طور فردی، خانواده‌ای و منطقه‌ای بر افزایش درآمد، افزایش رفاه، کاهش آسیب‌پذیری، بهبود مواد غذایی، افزایش امنیت و پایداری منابع طبیعی اثر می‌گذارد (Tang et al., 2013). در نهایت باید توجه داشت که معیشت در بسترهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شکل گرفته است که تغییرات زمینه معیشت ممکن است موانعی در امرار معاش موجود ایجاد کرده و یا فرصت‌های جدیدی را خلق کند.

تحقیقات زیادی در ایران به بررسی جامعه عشایری پرداخته‌اند، اما تحقیقات کمتری به تحلیل چارچوب معیشت پایدار پرداخته‌اند. در ادامه پیشینه تحقیق با تأکید بر مولفه‌های معیشت پایدار ارائه می‌شود.

Rashdnasb & Ahmadvand (2018) در مطالعه خود راهبردهای توسعه معیشت عشایر شهرستان گچساران را بررسی کردند. نتایج تحقیق نشان داد با توجه به توان و استعدادهاى عشایر منطقه، تمرکز بر راهبردهای درون‌زا جهت برنامه‌ریزی جامع از طریق بازنمایی نقاط قوت، تقویت فرصت‌ها و مقابله با تهدیدها و نقاط ضعف ضروری است. Ghazali & Zibaei (2017) در مطالعه خود به بررسی راهبردهای معیشتی انتخاب شده از سوی جامعه‌ی عشایری استان فارس و عوامل موثر بر آن پرداختند. نتایج نشان داد که خانوارهای نمونه، چهار راهبرد معیشتی مبتنی بر دامداری محض، فعالیت‌های خدماتی، زراعت و باغداری و چند فعالیتی (تنوع‌فعالیتی) را برگزیده‌اند. همچنین مشخص شد، که افزایش سرمایه انسانی به صورت تحصیلات بالاتر، نیروی کار بیشتر و شرکت در کلاس‌های آموزشی، دارای اثر مثبت و معنی‌دار بر اتخاذ راهبردهای فعالیت‌های خدماتی و تنوع‌فعالیتی است. درحالی‌که، افزایش سرمایه طبیعی شامل مالکیت زمین زراعی و باغ، بر احتمال اتخاذ راهبرد زراعت و باغداری نسبت به سایر راهبردهای معیشتی اثرگذار بوده است. در نهایت، نتایج

بسیار مهمی ایفا می‌کنند. ساختارهای هر دو سازمان خصوصی و عمومی که تنظیم و اجرای سیاست‌ها و ارائه خدمات را بر عهده دارند، بر معیشت تأثیر می‌گذارد (Timalsina, 2007). همچنین، آسیب‌پذیری بیانی از ناامنی در رفاه افراد، خانواده و جامعه، در روبه‌روی با تغییرات محیطی است. چارچوب مفهوم آسیب‌پذیری در معیشت، شامل: فصلی بودن (نوسان قیمت‌ها و تولیدها، فرصت‌های شغلی)؛ شوک‌ها یا تکان‌های وارد شده ناگهانی (درگیری‌ها، جنگ، بیماری‌ها، سیل، طوفان، خشک‌سالی، آفت‌ها، زمین‌لرزه، آتش‌سوزی، سرقت) و روندهای بحران‌زای پیش‌بینی‌شدنی (کمبودهای فصلی، افزایش جمعیت، کاهش حاصلخیزی خاک، آلودگی هوا) است (Chambers & Conway, 1992). فعالیت‌های معیشتی یا راهبردها، به ترکیبی از فعالیت‌ها و انتخاب‌هایی که مردم برای رسیدن به آرزوهای خود، در چارچوب دارایی، آسیب‌پذیری و منظومه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، اشاره می‌کند (CHF, 2005). در بسیاری از مناطق روستایی، بقا و یا بهبود زندگی مردم، به دلیل تفاوت زیادی که در محیط‌زیست، شرایط موهبت و دارا بودن انرژی طبیعی، حمل‌ونقل، موقعیت جغرافیایی، سطح توسعه اقتصادی و غیره وجود دارد (Fan et al., 2011)، تنها با تکیه بر کشاورزی امکان‌پذیر نیست، بلکه اتخاذ طیف وسیعی از راهبردهای معیشتی متنوع و هدف‌گرا براساس تفاوت منطقه‌ای لازم است (Thieme, 2006). راهبردهای معیشتی ممکن است با کاربرد منابع طبیعی برای فعالیت، مهاجرت و ارسال وجوه، فعالیت‌های خارج از مزرعه، مقرری و حقوق بازنشستگی و... باشد؛ بنابراین، انتخاب راهبرد یک فرایند پویا است (Serrat, 2008). اما به طور کلی سه نوع از راهبردهای معیشتی در کشورهای در حال توسعه وجود دارد که خانوارهای روستایی برای حفظ معیشت خود به آنها متکی هستند: ۱- کشاورزی فشرده و گسترده؛ ۲- متنوع کردن معیشت شامل کار برای دستمزد و راه-اندازی کسب و کار؛ ۳- مهاجرت از روستا (Timalsina, 2007).

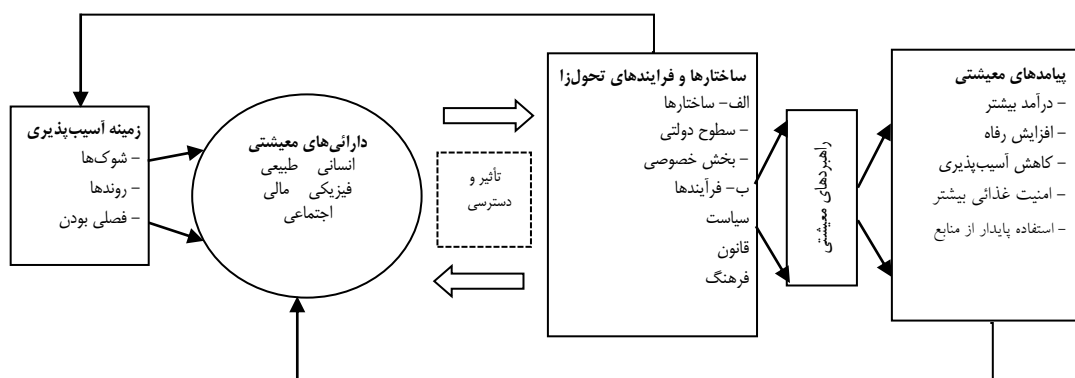
پیامدهای معیشتی، دستاوردها و خروجی‌ها اقدامات معیشتی است. پیامدها می‌تواند در ایجاد انگیزه در تعیین فعالیت‌ها کمک کند (CHF, 2005). نتایج همواره

در مناطق روستایی زاگرس مرکزی به دنبال یک راهبرد ترکیبی از جنگلداری، دامداری و کشاورزی جهت معیشت پایدار خود هستند. ۲۷ درصد خانواده‌ها راهبرد امرامعاشی دارند که به شدت وابسته به استخراج جنگل و دام است و جزء فقیرترین هستند، در حالی که ۹ درصد ترکیب کشت محصولات تجاری با کار غیر کشاورزی دارند که قادر به کسب بالاترین درآمد هستند. Shateri & Sadeghi (2012)، در پژوهش خود به بررسی تأثیرات اسکان خودجوش در بخش دهدز، شهرستان ایذه پرداختند نتایج حاصل از تحقیق آن‌ها نشان داد که در بعد اجتماعی تحولات مطلوبی در وضعیت آموزش، سواد و بهداشت ایجاد شده است. در بخش اقتصادی نیز درآمد و پس‌انداز خانوارها افزایش یافته؛ میزان استفاده امکانات تولیدی نسبت به قبل از اسکان بیشتر شده و اشتغال اصلی مردم از دامداری به فعالیت‌های خدماتی و کارگری تغییر کرده است. Shateri & Hajjipour (2011) در بررسی عشایر اسکان یافته در شهرک نازدشت خراسان جنوبی به این نتیجه دست یافتند که تغییرات در میزان درآمد خانوارها و به تبع آن پس‌انداز سالیانه آنان رشد قابل‌ملاحظه‌ای نداشته و بلکه زندگی عشایر در قبل از اسکان دارای بهره‌وری اقتصادی بالاتری بوده است. با انجام اسکان دسترسی به امکانات رفاهی نسبت به قبل بسیار رشد داشته که به دنبال آن سطح سواد نیز افزایش یافته است. Mahdavi et al. (2008) نیز در بررسی کانون‌های اسکان استان چهارمحال و بختیاری به این نتیجه دست یافتند که اسکان عشایر چندان موفقیت‌آمیز نبوده و وضعیت عشایر با از دست دادن اشتغال پایدار و وابستگی به مشاغل ناپایدار بدتر شده است. Rezvani & Derikvand (2007) هم نتیجه گرفتند که طرح ساماندهی و اسکان عشایر در کانون کم‌ری استان لرستان باعث بهبود وضع خدمات، زراعت، باغداری و کاهش مهاجرت شده است. در مقابل در زمینه‌های دامداری، ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و جلب مشارکت مردم موفقیت‌چندانی نداشته و رضایتمندی از اجرای طرح در سطح پایینی قرار دارد. Fang et al. (2014) در بررسی اسکان در نواحی کوهستانی اطراف رودخانه میجانگ چین به این نتیجه رسیدند که سرمایه‌های طبیعی و انسانی با توسعه فعالیت زراعی

نشان داد که ارتقای سرمایه و دارایی مالی از طریق دسترسی به وام و اعتبارات، خانوارهای عشایری استان فارس را برای تنوع بخشیدن به فعالیت‌های خود توانمند ساخته است. Ziaei et al. (2017) در پژوهشی عوامل تعیین‌کننده تاب‌آوری معیشت عشایری را بررسی کردند. نتایج نشان داد، که عوامل شکل‌دهنده تاب‌آوری معیشت عشایر کوچنده بر مبنای نظریه چشم‌انداز ثبات، در قالب هفت مقوله به این شرح؛ تغییرات و تنش‌ها؛ ویژگی‌های معیشت؛ عوامل محدودکننده درونی؛ عوامل تواناساز درونی؛ عوامل محدودکننده بیرونی، عوامل تواناساز بیرونی و عوامل تعیین‌کننده کیفیت زندگی قابل ارائه است. Tahmasebi et al. (2015) در مطالعه‌ای الگوهای تغییر و تحول در ابعاد معیشتی - زیستی را در زیست‌بوم طایفه فارسیمدان بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان داد که الگوهای متفاوت معیشتی - زیستی همچون یکجانشینی، نیمه‌کوچ‌نشینی و کوچ بدون دام در بین عشایر مورد مطالعه شکل گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان داد که مجموعه نیروهای ترکیبی تغییر شامل «سست شدن ارزش‌های زندگی کوچ‌نشینی»، «رواج فرهنگ مصرف‌گرایی» و «گرایش به سبک زندگی شهری» در شکل‌گیری و انتخاب الگوها و راهبردهای اتخاذشده توسط اجتماع مطالعه شده، ایفای نقش کرده و در نهایت چالش‌ها و فرصت‌هایی را به وجود آورده‌اند. Riahi et al. (2013) در پژوهش خود نتیجه گرفتند که اسکان عشایر بر وضعیت اجتماعی عشایر استان کهگیلویه و بویراحمد تأثیر مثبت داشته است. به علاوه تأثیر اقتصادی اسکان عشایر اندک بوده و در عین حال دارایی‌های معیشتی عشایر تغییر چندانی نیافته است. Nejati et al. (2013) در بررسی کانون اسکان آواز در شهرستان درمیان نتیجه گرفتند که علی‌رغم بهبود در شاخص‌های کلان اقتصادی و اجتماعی، در بعد اقتصادی دسترسی به غذا، دارای بیشترین تحولات مثبت بوده است، اما پارامترهایی همچون درآمد و پس‌انداز رشد قابل‌ملاحظه‌ای نداشته است. در بعد اجتماعی نیز شاخص باسوادی جامعه ارتقاء یافته اما به لحاظ کیفیت و کاربردی نمودن تحول چشمگیری نمی‌توان یافت. Soltani et al. (2012) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که ۶۴ درصد عشایر

Yan et al. (2009) در تحقیقی دیگر نتیجه گرفتند که معیشت ساکنان در فلات تبت به شدت وابسته به منابع طبیعی است و تنوع معیشت یک استراتژی محبوب برای کاهش آسیب‌پذیری است. از طرفی به علت کوهستانی بودن منطقه ایجاد تنوع در معیشت با محدودیت‌هایی مواجه است. بنابراین، کمک‌های دولتی باید بر کاهش عوامل محدودکننده تنوع زیستی عشایر و کمک به بهبود توانایی‌های آن‌ها برای ایجاد معیشت مبتنی بر توسعه انسانی تمرکز کنند. Otieno (۲۰۰۹) در مطالعه معیشت پایدار عشایر در منطقه‌ای از کنیا در طول خشکسالی‌ها و قحطی‌های مختلف نتیجه گرفتند که استفاده از استراتژی سازگار مبتنی بر ابتکارات بومی از قبیل مهاجرت‌های کوتاه، مبادله منابع، تقویت شبکه‌های اجتماعی منجر به پایداری بیشتر در معیشت جامعه بومی شده است. ملاحظه می‌شود که مطالعه‌ای که کلیه مولفه‌ها و اجزا معیشت پایدار در جامعه عشایری را بررسی کرده باشد، اندک است که تحقیق حاضر به این موضوع پرداخته است.

بهبود یافته در حالی که سرمایه‌های مالی و اجتماعی در اثر فعالیت‌های غیر کشاورزی بهبود نیافته است به علاوه آنها موفقیت اسکان را وابسته به سیاست‌های تکمیلی دیگر جهت توسعه خدمات و اشتغال می‌دانند. Shen (2009) در بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار، سه روستا کوهستانی در مرکز چین را مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که گردشگری راهبردهای معیشت را متنوع ساخته و منجر به بهبود دارایی‌های معیشتی شده است و ترتیبات نهادی نقش مهمی در این فرآیند بازی کرده‌اند. Steinmann (2002) در مطالعه عشایر اسکان‌یافته شرق مراکش نتیجه گرفت که بهره‌برداری از مجموعه‌ای از قارچ، گیاهان دارویی و سوخت در اثر یکجانشینی، افزایش یافته است. نتایج تحقیق Yan & Zhang (2011) نشان داد که سطح آسیب‌پذیری معیشت عشایر منطقه فلات تبت به تغییرات اقلیمی زیاد است و عشایر محلی نمی‌تواند با ریسک‌های موجود مقابله کند و نیازمند اقدامات حمایتی توسط دولت هستند. در واقع به علت ضعف دارایی‌های معیشتی و ظرفیت سازگاری آسیب‌پذیری رو به افزایش بوده است.

شکل (۱) چارچوب معیشت پایدار (DFID 1999)

1992 تنظیم و توسط DFID, 1999 توسعه یافت، گرفته شده است، سپس برخی اصلاحات با توجه به موضوع تحقیق و ویژگی‌های جامعه عشایری در آن انجام شد. بدین ترتیب پرسشنامه در پنج بخش اصلی شامل، ویژگی‌های فردی، دارایی‌های معیشتی، راهبردهای معیشتی، آسیب‌پذیری و پیامدهای معیشتی تنظیم شده است. دارایی‌های معیشتی در قالب ۵ مؤلفه‌ی سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی و

روش تحقیق

طرح تحقیق حاضر شبه‌آزمایشی و بر مبنای راهبرد پیمایشی به انجام رسید. به این علت که برای ارزیابی تأثیر اسکان بر معیشت، دو گروه عشایر اسکان‌یافته و عشایر کوچ‌رو مقایسه شدند. در تحقیق حاضر ابزار گردآوری داده‌ها و اندازه‌گیری متغیرها، پرسشنامه بوده است که گویه‌ها و سؤال‌های آن برگرفته از چارچوب اولیه معیشت پایدار که توسط Chambers & Conway

اسکان یافته از دو کانون گل افشان و چشمه رحمان و از عشایر کوچرو از شش طایفه دره شوری، عمله، فارسیمدان، ششبلوکی و کشکولی بزرگ به تناسب جمعیت انتخاب شدند. حجم نمونه تحقیق از فرمول کوکران به شرح زیر تعیین شد:

$$n = \frac{\frac{(t)^2(p)(q)}{(d)^2}}{1 + \frac{1}{N} \left[\frac{(t)^2(p)(q)}{(d)^2} - 1 \right]}$$

در این رابطه: n برابر با تعداد نمونه‌های تحقیق، N برابر تعداد کل جامعه آماری، d سطح اطمینان ۹۵٪ برابر ۱/۹۶ p و q نیز نسبت نمونه‌گیری برابر ۰/۹۰ و ۰/۱۰ است.^۱ با نسبت نمونه‌گیری ذکر شده، حجم نمونه برای گروه کوچرو ۱۳۴/۵ و برای گروه اسکان یافته ۱۰۳ محاسبه شد. در نهایت برای اینکه مقایسه منطقی از دو گروه بتوان انجام داد، اطلاعات ۱۵۰ نفر از هر کدام گروه‌ها مبنای تحلیل قرار گرفت. روایی ظاهری و محتوایی پرسشنامه تحقیق از طریق نظرات سه نفر از اساتید دانشگاه و سه نفر از کارشناسان اداره امور عشایر شهرستان سمیرم مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه نیز از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسشنامه (در محدوده ۰/۷۲ تا ۰/۹۱) ارزیابی و تأیید شد

یافته‌ها

ویژگی‌های پاسخگویان

میانگین سنی عشایر اسکان یافته ۴۲/۹۰ و برای عشایر کوچرو ۴۴/۹۹ سال بود. متوسط تعداد اعضای خانوار عشایر اسکان یافته ۵/۰۲ و برای عشایر کوچرو ۵/۷۲ نفر بود. بیشتر پاسخگویان بیسواد و کم‌سواد بودند به طوری که ۳۲/۷ درصد عشایر اسکان یافته دارای تحصیلات ابتدایی بودند و ۵۲/۷ درصد عشایر کوچرو بیسواد بودند. متوسط طول اقامت در کانون‌های اسکان عشایری ۲۱/۳۴ سال بود و ۷۸/۰ درصد پاسخگویان دارای مسکن شخصی بودند. ۷۲/۷ درصد پاسخگویان

بر اساس متغیرهای معرفی شده توسط (DFID, 1999) و (Udayakumara & Shrestha, 2011) مورد بررسی قرار گرفت. سرمایه انسانی شامل شاخص‌های دانش، مهارت و تغذیه و بهداشت؛ سرمایه اجتماعی شامل شاخص‌های مشارکت، اعتماد و تعامل و همبستگی اجتماعی؛ سرمایه فیزیکی شامل کیفیت محیط سکونت، دسترسی به خدمات و امکانات و دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی؛ سرمایه طبیعی شامل مالکیت زمین، قابلیت زمین، قابلیت آب و دسترسی به منابع طبیعی و در نهایت سرمایه مالی شامل شاخص‌های هزینه، پس‌انداز، وام و تسهیلات بانکی، اشتغال، کیفیت اشتغال و درآمد و دام بود. ابتدا هر کدام از شاخص‌ها به روش مورس یا روش ضریب محرومیت رفع اختلاف مقیاس شدند و پس از محاسبه وزن شاخص‌ها به روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی (Kalantari, 2012) شاخص ترکیبی سرمایه‌های پنج‌گانه اندازه‌گیری شد. راهبردهای معیشتی که شامل شاخص‌های فعالیت‌های معیشتی مرتبط با کوچ و فعالیت‌های معیشتی مرتبط با اسکان است، نیز از برخی تحقیقات پیشین (Koeberlein, 2009; Mahdi et al., 2003) گرفته شد و سپس برخی اصلاحات با توجه ماهیت جامعه عشایری در آن انجام شد. آسیب‌پذیری‌ها (روندها و شوک‌ها) نیز مبتنی بر تحقیق (Bebbington, 1999; Jomepour & Ahmadi, 2011) و براساس افزایش، کاهش یا بدون تغییر روندهای مثبت و منفی صورت گرفته در زندگی خانوارها اندازه‌گیری شد. در نهایت نتایج یا پیامدهای معیشتی نیز در قالب تعدادی گویه در شش گروه اقتصادی (۸ گویه)، خدماتی و زیرساختی (۵ گویه)، رفاهی (۸ گویه)، اجتماعی- فرهنگی (۱۳ گویه)، طبیعی (۵ گویه) و نهادی (۴ گویه) بر اساس طیف لیکرت در گروه عشایر اسکان یافته بررسی و ارزیابی شد.

در این مطالعه جامعه آماری، شامل دو گروه عشایر اسکان یافته و عشایر کوچرو بود. در گروه عشایر اسکان یافته جامعه آماری شامل ۳۵۰ نفر از سرپرستان خانوار در دو کانون اسکان عشایری در استان اصفهان، شهرستان سمیرم بودند. در گروه عشایر کوچرو جامعه آماری شامل کلیه سرپرستان خانوار عشایر کوچرو شهرستان سمیرم به تعداد ۴۸۴۵ بودند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق از نوع تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب است. بدین ترتیب نمونه‌ها از عشایر

۱. برای تعیین نسبت نمونه‌گیری یک پیش‌آزمون از هر دو گروه انجام شد، سپس سرمایه‌های مختلف معیشتی به تفکیک طایفه‌ها محاسبه شد که واریانس تقریباً همسانی داشتند. همچنین کارشناسان امور عشایر استان نیز وضعیت شاخص‌های معیشت را در بین عشایر شهرستان همگن ارزیابی کردند. به همین خاطر نسبت نمونه‌گیری ۰/۹ و ۰/۱ تعیین شد.

از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شد. همانطور که در قسمت روش تحقیق بیان شد، پس از محاسبه شاخص‌های ترکیبی کلیه سرمایه‌ها از طریق آزمون کولموگروف-اسمیرنف نرمال بودن توزیع آن‌ها ارزیابی شد. با توجه به اینکه پس از رفع اختلاف مقیاس شاخص‌ها به روش موریس، مقدار آنها در محدوده عددی یک تا صفر قرار می‌گیرد، بنابراین با توجه مقدار وسط این شاخص‌ها فرضیات زیر تدوین شد:

نقیض ادعا: سرمایه‌های معیشتی کمتر و مساوی از $H_0: \mu_i \leq 0.5$ حد متوسط است (نامطلوب).

ادعا: سرمایه‌های معیشتی بیشتر از حد متوسط $H_1: \mu_i > 0.5$ است (مطلوب).

برای تحلیل جدول (۱) به این صورت عمل می‌شود: مرز مشخص‌کننده تأیید یا عدم تأیید فرض صفر، مقدار آمار استاندارد در سطح ۹۵ درصد است. در این سطح اطمینان آماره استاندارد برابر است با ۱/۹۶؛ به این معنی که هر گویه یا متغیری که مقدار آماره t از ۱/۹۶ کوچک‌تر باشد در محدوده H_0 قرار می‌گیرد و گویه یا متغیری که مقدار آماره t آن از ۱/۹۶ بزرگتر باشد، در محدوده H_1 است و می‌توان گفت که سرمایه‌های معیشتی در حد مناسب است.

اسکان‌یافته شاغل بودند که در بین این‌ها ۲۴/۷ درصد دارای مشاغل دائمی بودند و بقیه به صورت فصلی و پاره‌وقت شاغل بودند. شغل ۲۰ درصد پاسخگویان عشایر اسکان‌یافته، دامداری بود و ۱۵/۳ درصد آنان به شغل کشاورزی همراه با دامداری مشغول بودند. در عشایر کوچ‌رو میزان بیکاری کمتر و بیشتر افراد هم از دامداری و مشاغل وابسته به آن کسب درآمد می‌کردند. به طور میانگین، عشایر اسکان‌یافته به ترتیب دارای ۱۹/۲۴ رأس گوسفند، ۶/۵۰ رأس بز، ۰/۰۴ رأس گاو و ۴۰/۴۰ قطعه مرغ و سایر پرندگان بودند. در حالی که گروه عشایر کوچ‌رو به ترتیب مالک ۷۰/۹۹ رأس گوسفند، ۳۱/۶۲ رأس بز، ۰/۲۴ رأس گاو شیری و ۱۴/۵۷ رأس مرغ و سایر پرندگان بودند. ۶۳/۳ درصد پاسخگویان در گروه اسکان‌یافته مالک زمین زراعی و باغی با میانگین ۳/۹۱ و ۱/۵۶ هکتار بودند در حالی که در گروه کوچ‌رو فقط ۵۶/۷ درصد دارای اراضی زراعی با میانگین ۲/۶۰ هکتار بودند (برخی اراضی قابل کشت در ییلاق که برای کشت زراعی دیم استفاده می‌شد).

ارزیابی سرمایه‌های معیشتی در میان دو گروه عشایر
برای بررسی اینکه میزان سرمایه‌های معیشتی عشایر اسکان‌یافته و عشایر کوچ‌رو بیشتر از حد میانگین است

جدول ۱- نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای برای ارزیابی میزان سرمایه‌ها در دو گروه عشایر

معیارها	میانگین	t	sig	انحراف از میانگین	فاصله اطمینان		رد/قبول H_0
					حدپایین	حدبالا	
<i>عشایر اسکان‌یافته</i>							
سرمایه انسانی	۰/۵۱	۱/۰۸	۰/۲۷	۰/۰۱	-۰/۰۱	۰/۰۴	قبول
سرمایه اجتماعی	۰/۵۹	۵/۹۴	۰/۰۰**	۰/۰۹	۰/۰۶	۰/۱۲	رد
سرمایه فیزیکی	۰/۵۸	۸/۶۷	۰/۰۰**	۰/۰۸	۰/۰۶	۰/۱۰	رد
سرمایه طبیعی	۰/۲۶	-۱۹/۴۰	۰/۰۰**	-۰/۲۳	-۰/۲۶	-۰/۲۱	قبول
سرمایه مالی	۰/۳۸	-۱۲/۹۵	۰/۰۰**	-۰/۱۱	-۰/۱۳	-۰/۰۹	قبول
کل سرمایه‌ها (دارایی معیشتی)	۰/۴۶	-۴/۶۰	۰/۰۰**	-۰/۰۳	-۰/۰۴	-۰/۰۱	قبول
<i>عشایر کوچ‌رو</i>							
سرمایه انسانی	۰/۵۲	۱/۹۷	۰/۰۵*	۰/۰۲	۰/۰۰	۰/۰۴	رد
سرمایه اجتماعی	۰/۶۰	۸/۷۰	۰/۰۰**	۰/۱۰	۰/۰۷	۰/۱۲	رد
سرمایه فیزیکی	۰/۴۴	-۴/۱۵	۰/۰۰**	-۰/۰۵	-۰/۰۸	-۰/۰۳	قبول
سرمایه طبیعی	۰/۳۱	-۱۳/۷۴	۰/۰۰**	-۰/۱۸	-۰/۲۱	-۰/۱۶	قبول
سرمایه مالی	۰/۳۰	-۱۵/۴۲	۰/۰۰**	-۰/۱۹	-۰/۲۱	-۰/۱۶	قبول
کل سرمایه‌ها (دارایی معیشتی)	۰/۴۳	-۷/۷۹	۰/۰۰**	-۰/۰۶	-۰/۰۷	-۰/۰۴	قبول

جدول ۲- مقایسه میانگین سرمایه‌های معیشتی بین دو گروه (آزمون t مستقل)

متغیر وابسته	گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	معنی‌داری
سرمایه انسانی	اسکان یافته کوچرو	۰/۵۱ ۰/۵۲	۰/۱۶ ۰/۱۲	-۰/۳۵	۰/۷۲
سرمایه اجتماعی	اسکان یافته کوچرو	۰/۵۹ ۰/۶۰	۰/۱۹ ۰/۱۴	-۰/۲۰	۰/۸۳
سرمایه فیزیکی	اسکان یافته کوچرو	۰/۵۸ ۰/۴۴	۰/۱۱ ۰/۱۷	۸/۲۹	۰/۰۰**
سرمایه طبیعی	اسکان یافته کوچرو	۰/۲۶ ۰/۳۱	۰/۱۵ ۰/۱۶	-۲/۷۴	۰/۰۰**
سرمایه مالی	اسکان یافته کوچرو	۰/۳۸ ۰/۳۰	۰/۱۱ ۰/۱۵	۴/۸۲	۰/۰۰**
دارایی معیشتی (کل)	اسکان یافته کوچرو	۰/۴۶ ۰/۴۳	۰/۰۸ ۰/۰۹	۲/۹۸	۰/۰۰**

* معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ و ** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

راهبردهای معیشتی

برای بررسی اهمیت هر کدام از راهبردهای معیشتی (جدول ۳) از آزمون فریدمن استفاده شده است. بر اساس اطلاعات این جدول، راهبردها در هر دو گروه جامعه آماری، عشایر اسکان یافته (کای اسکویئر: ۱۴۲/۵۲ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰) و همچنین عشایر کوچرو (کای اسکویئر: ۴۱۲/۰۴ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰) اهمیت یکسانی ندارند. در عشایر اسکان یافته مهم‌ترین راهبردها فعالیت‌هایی مانند کارگری و رانندگی و ... است و کسب درآمد از محصولات کشاورزی، قصد ترک اسکان به زندگی عشایری جهت دستیابی به شغل و درآمد در اولویت‌های بعدی است. در عشایر کوچرو مهم‌ترین راهبردها مربوط به کسب درآمد از فروش دام زنده، فروش محصولات دامی، قصد ترک زندگی عشایری به اسکان جهت دستیابی به شغل و درآمد و کسب درآمد از فروش محصولات کشاورزی در اولویت بعد است.

با توجه به نتایج جدول (۱) مشاهده می‌شود که برای عشایر اسکان یافته مقدار t برای سرمایه‌های انسانی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها کمتر از مقدار بحرانی (۱/۹۶) است، بنابراین فرض صفر برای این سرمایه‌ها پذیرفته می‌شود و این سرمایه‌ها کمتر از حد متوسط هستند. در حالی که فرض صفر برای سرمایه اجتماعی و فیزیکی رد می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که در عشایر اسکان یافته این دو سرمایه بیشتر از حد متوسط هستند. در عشایر کوچرو مشاهده می‌شود که مقدار t برای سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها کمتر از مقدار بحرانی (۱/۹۶) است، بنابراین فرض صفر برای این سرمایه‌ها پذیرفته می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که این چهار سرمایه کمتر از حد متوسط هستند، در حالی که فرض صفر برای سرمایه انسانی و اجتماعی رد می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که در عشایر کوچرو این دو سرمایه بیشتر از حد متوسط هستند. به طوری که مشاهده می‌شود کل دارایی معیشتی نیز کمتر و مساوی حد متوسط هستند. طبق این نتایج می‌توان گفت که علیرغم این که، سه سرمایه انسانی، اجتماعی و فیزیکی در عشایر اسکان یافته از حد متوسط بالاتر است، اما کلیت دارایی‌های معیشتی این گروه کمتر از حد متوسط است.

مقایسه میانگین سرمایه‌های معیشتی در میان دو گروه عشایر

برای مقایسه هر کدام از سرمایه‌های معیشتی در عشایر اسکان یافته و عشایر کوچرو از آزمون t مستقل استفاده شد. نتایج جدول (۲) نشان می‌دهد که بین عشایر اسکان یافته و عشایر کوچرو به لحاظ سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها، (دارایی‌های معیشتی) تفاوت معنی‌داری وجود دارد. هر چند عشایر اسکان یافته از نظر سطح سرمایه‌های فیزیکی و مالی و کل دارایی‌ها از عشایر کوچرو بیشتر بودند، اما سرمایه طبیعی در عشایر کوچرو بیشتر بوده است.

جدول ۳- مقایسه میانگین انواع راهبردهای معیشتی مرتبط و غیرمرتبط با اسکان (آزمون فریدمن)

عشایر کوچرو		عشایر اسکان یافته		راهبردهای معیشتی		
رتبه	میانگین فریدمن	میانگین معمولی	رتبه	میانگین فریدمن	میانگین معمولی	
۲	۵/۵۹	۱/۶۹	۵	۴/۳۸	۱/۲۱	کسب درآمد از فروش محصولات دامی
۴	۴/۵۰	۱/۴۲	۲	۵/۱۶	۱/۴۰	کسب درآمد از فروش محصولات کشاورزی
۸	۳/۱۹	۱/۰۹	۶	۴/۳۳	۱/۲۰	کسب درآمد از فروش صنایع دستی
۵	۴/۳۹	۱/۳۹	۱	۵/۴۵	۱/۴۸	کسب درآمد از سایر فعالیتها (کارگری، رانندگی و...)
۷	۳/۲۵	۱/۱۰	۸	۳/۶۶	۱/۰۳	کسب درآمد از فروش قارچ و گیاهان دارویی
۳	۵/۱۱	۱/۵۷	۳	۴/۸۶	۱/۳۳	قصد ترک زندگی اسکان یا زندگی عشایری
۶	۳/۳۳	۱/۱۲	۴	۴/۴۱	۱/۲۲	تحت پوشش سازمان بهزیستی یا کمیته امداد
-	-	-	۷	۳/۷۴	۱/۰۵	کسب درآمد از کارهای صنعتی یا تجاری
۱	۶/۶۳	۱/۹۵	-	-	-	فروش دام زنده
کای اسکویز: ۱۴۲/۵۲ و سطح معنی داری ۰/۰۰			کای اسکویز: ۴۱۲/۰۴ و سطح معنی داری ۰/۰۰			

خانواده‌ها اهمیت بیشتری در زمینه کاهش آسیب پذیری عشایر اسکان یافته داشته‌اند. در حالی که در عشایر کوچ‌رو مواردی از قبیل امنیت مسیر ایل راه‌ها، افزایش تعداد دام و انسجام و همبستگی درون ایل اهمیت بیشتری در زمینه کاهش آسیب پذیری داشته‌اند. نتایج تحلیل روندهای منفی هم نشان داد که در هر دو گروه افزایش تورم و گرانی و تغییرات افزایش قیمت گوشت اهمیت بیشتری در زمینه افزایش آسیب پذیری داشته‌اند.

تحلیل روندها در چارچوب معیشت پایدار

برای بررسی اهمیت هرکدام از آسیب‌پذیری‌ها از آزمون فریدمن به تفکیک روند آسیب‌های مثبت (کاهش آسیب‌پذیری) و روندهای منفی (افزایش آسیب‌پذیری) استفاده شد (جدول ۴).

نتایج تحلیل روندهای مثبت نشان داد که در عشایر اسکان یافته مواردی از قبیل رونق ساخت‌وساز و آبادانی، بهبود امنیت در محل و انسجام و همبستگی درون

جدول ۴- مقایسه آسیب‌پذیری‌ها در بین دو گروه خانوارهای عشایری (آزمون فریدمن)

عشایر کوچرو		عشایر اسکان یافته		روندهای مثبت (کاهش آسیب‌پذیری)		
رتبه	میانگین فریدمن	میانگین معمولی	رتبه	میانگین فریدمن	میانگین معمولی	
۱۰	۷/۱۴	۲/۲۶	۸	۹/۰۲	۲/۲۱	بهبود در تولید محصولات زراعی
۸	۷/۴۳	۲/۲۰	۱۰	۸/۶۴	۲/۲۸	بهبود در تولید محصولات باغی
۲	۸/۸۲	۱/۸۶	۱۶	۶/۷۹	۲/۶۳	افزایش تعداد دام
۴	۸/۴۸	۱/۹۲	۴	۹/۹۳	۲/۰۱	فرصت‌های کاری درآمدزا
۱۱	۶/۷۱	۲/۳۴	۱۴	۷/۲۲	۲/۵۳	افزایش سطح مرتع
۱۴	۵/۲۴	۲/۶۷	۱۷	۶/۳۵	۲/۶۸	افزایش منابع آب چشمه‌ها، رودخانه‌ها، چاه‌ها
۵	۷/۹۰	۲/۰۵	۱۲	۸/۰۶	۲/۳۵	بهبود سطح درآمد و قدرت خرید خانوار
۷	۷/۴۷	۲/۲۱	۳	۱۰/۴۴	۱/۹۱	انسجام و همبستگی درون خانواده‌ها
۳	۸/۷۶	۱/۹۰	۶	۹/۵۱	۲/۰۸	انسجام و همبستگی درون ایل و روستا
۶	۷/۸۰	۲/۱۵	۹	۸/۹۲	۲/۲۳	پایبندی به فرهنگ و ارزش‌های محلی
۹	۷/۱۹	۲/۲۷	۱۱	۸/۰۹	۲/۳۶	حس تعلق مردم به زندگی عشایری
-	-	-	۷	۹/۴۲	۲/۰۹	حمایت و کمک جوانان به والدین
-	-	-	۲	۱۲/۲۸	۱/۵۶	بهبود امنیت در محل
-	-	-	۱۵	۶/۹۳	۲/۶۰	افزایش تعاونی‌های عشایری و خدمات آنها
-	-	-	۱	۱۳/۸۰	۱/۲۴	رونق ساخت‌وساز و آبادانی

طبیعی در بین عشایر کوچ‌رو بیشتر بوده است. به‌علاوه کلیت شاخص معیشت نیز در بین عشایر اسکان‌یافته بیشتر از عشایر کوچ‌رو بوده است، اما از حد متوسط کمتر بوده است. علیرغم این نتایج، وضعیت دارایی‌های معیشتی در هر دو گروه از وضعیت مطلوب یا پایدار همچنان فاصله دارد. Shateri & Hajjipour (2011) نیز در بررسی کانون اسکان نازدشت خراسان جنوبی اثرات اقتصادی اسکان از قبیل درآمد و پس‌انداز را نامناسب اما اثرات اجتماعی مانند بهبود سواد و دسترسی به خدمات را مطلوب ارزیابی کردند، که با نتایج این تحقیق همخوانی دارد. نتایج تحقیق Riahi et al. (2013) حاکی از تأثیر مثبت اسکان عشایر بر وضعیت اجتماعی است در حالی که تأثیر اقتصادی اسکان عشایر اندک بوده و درعین‌حال دارایی‌های عشایر پس از اسکان تغییر چندانی نیافته است که با نتایج این تحقیق هم‌راستا است.

نتایج آزمون فریدمن نشان داد که در عشایر اسکان‌یافته کسب درآمد از فعالیت‌هایی مانند کارگری و رانندگی و کشاورزی بیشتر اهمیت دارد، در حالی که در عشایر کوچ‌رو مهم‌ترین راهبردهای معیشت شامل فروش دام زنده، فروش محصولات دامی، قصد ترک زندگی عشایری جهت دستیابی به شغل و درآمد و کسب درآمد از فروش محصولات کشاورزی در اولویت هستند. در واقع راهبردهای معیشت پس از اسکان تنوع چندانی نیافته است در حالی که طبق انتظار، راهبردهای معیشتی عشایر کوچ‌رو هم وابسته با دامداری است. هر دو گروه عشایر اسکان‌یافته و کوچ‌رو ترک زندگی کنونی خود و تغییر آن به اسکان یا بازگشت به حالت کوچ را به عنوان یک راهبرد مطرح می‌کردند، که می‌تواند بیانگر عدم رضایت از هر دو نوع زندگی باشد.

برخی از نتایج این قسمت مانند ترک اسکان و قصد مهاجرت با یافته‌های Irvani (2005) که در عشایر اسکان‌یافته عرب جرقویه داشتند، مشابهت دارد. برخی موارد دیگر مانند کسب درآمد از کارگری با یافته‌های Shateri & Sadeghi (2012) مشابهت دارد.

نتایج تحلیل روندها در چارچوب معیشت پایدار نشان داد که در زندگی عشایر اسکان‌یافته روندهای مرتبط با اسکان از قبیل رونق ساخت‌وساز و آبادانی،

با توجه به نتایج جدول (۵)، مشاهده می‌شود در همه پیامدها مقدار t کمتر از مقدار بحرانی (۱/۹۶) است، بنابراین فرض صفر برای همه پیامدها پذیرش می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود که پیامدهای اسکان کمتر و مساوی از حد متوسط است. با توجه به اینکه در این تحقیق پیامدهای مثبت اسکان برای خانوارهای عشایری ارزیابی شد (با معکوس‌سازی گویه‌های منفی) بنابراین می‌توان بیان کرد که اسکان عشایری منجر به تغییر و بهبود در زندگی خانوارها نشده است و اثرات مثبت مورد انتظار مانند بهبود رفاه، دسترسی به خدمات و اشتغال و ... از دیدگاه خانوارهای عشایری حاصل نشده است.

نتیجه‌گیری

نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که سرمایه‌های انسانی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها در بین عشایر اسکان‌یافته کمتر از حد متوسط است. در حالی که سرمایه اجتماعی و فیزیکی بیشتر از حد متوسط است. سرمایه اجتماعی و فیزیکی به علت بهبود خدمات رفاهی و مسکن و به تبع آن افزایش سطح سواد بهبود یافته است اما سرمایه مالی که تأثیر مهم‌تری در اشتغال و معیشت خانوار دارد در وضعیتی مناسبی نیست. همچنین نتایج این آزمون برای عشایر کوچ‌رو نشان داد که سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها وضعیت نامناسبی دارند در حالی که سرمایه انسانی و اجتماعی مناسب هستند. به این علت این دارایی‌ها در شرایط مطلوب است که شاخص‌های مهارت، اعتماد، مشارکت و تعامل و همبستگی اجتماعی همگی مربوط به زندگی کوچ‌نشینی هستند و امتیازات بالائی در جامعه کوچ‌رو کسب کردند. اما به طور کلی، طبق این نتایج می‌توان گفت که دارایی‌های معیشتی عشایر هر دو گروه خانوارهای عشایری در وضعیت نامطلوب یا ناپایدار قرار دارند که نیازمند توجه بیشتر به این گروه در برنامه‌های توسعه روستایی است.

نتایج آزمون t مستقل نشان داد که بین عشایر اسکان‌یافته و عشایر کوچ‌رو از لحاظ سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی، مالی و کل سرمایه‌ها، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. هر چند سرمایه فیزیکی و مالی در عشایر اسکان‌یافته بیشتر بوده است اما سرمایه

بهبود امنیت در محل و انسجام و همبستگی درون خانواده‌ها اهمیت بیشتری در زمینه کاهش آسیب‌پذیری عشایر اسکان‌یافته داشته‌اند. در حالی که در زندگی عشایر کوچ‌رو روندهای مرتبط با کوچ مانند امنیت مسیر ایل راه‌ها، افزایش تعداد دام و انسجام و همبستگی درون ایل اهمیت بیشتری در زمینه کاهش آسیب‌پذیری داشته‌اند. به علاوه در هر دو گروه خانوار عشایری افزایش تورم و گرانی و تغییرات قیمت گوشت که تحت تأثیر سیاست‌ها و روندهای کلی کشور هستند، اهمیت بیشتری در خصوص افزایش آسیب‌پذیری داشته‌اند. Shaker (2013) در مطالعه عشایر استان فارس بیان کردند که ساخت و سازهای در مسیرهای کوچ و سختی‌های حمل و نقل منجر به افزایش آسیب‌پذیری خانوارهای عشایری شده است که در این تحقیق نیز مورد اشاره قرار گرفت. در حالی که بخشی از یافته‌های Rezvani & Derikvand (2007) که بیان کرده بودند اسکان در کانون کم‌ری شهرستان ازنا باعث بهبودی باغداری و کاهش مهاجرت شده است با نتایج این تحقیق مطابقت ندارد. در واقع افزایش خشکسالی و کاهش رونق زراعت و باغداری و به تبع آن کاهش دسترسی به مرتع باعث عدم رضایت از زندگی یکجانشینی و افزایش تمایل به زندگی کوچ‌نشینی شده بود. نتایج ارزیابی پیامدهای معیشتی اسکان در عشایر اسکان‌یافته نشان داد که همه پیامدها کمتر و مساوی از حد متوسط هستند و اسکان عشایری منجر به تغییر و بهبود در زندگی خانوارها نشده است و اثرات مثبت مورد انتظار مانند بهبود رفاه، دسترسی به خدمات و اشتغال و ... از دیدگاه خانوارهای عشایری حاصل نشده است. که نتایج اقتصادی این بخش با یافته‌های Shateri & Hajjipour (2011) در شهرک نازدشت سربیشه در استان خراسان جنوبی، مشابهت دارد. ولی با یافته‌های Sydzadeh & Rezaei (2013) که پاسخگویان تحقیق آن‌ها دسترسی خود به خدمات بهداشتی، آموزشی و رفاهی را در استان ایلام بیش از حد متوسط اعلام کردند، مطابقت ندارد. در این راستا پیشنهادی زیر ارائه می‌شود.

- با توجه به وضعیت نامناسب سرمایه‌های مالی اقدام به گسترش فعالیت‌های صنعتی به ویژه فرآوری تولیدات دامی در مناطق عشایری، صنایع مبتنی بر مواد اولیه محلی (محصولات زراعی و دامی، چوب، منابع معدنی)، ایجاد مجتمع‌های کارگاهی با تأمین زیرساخت‌های لازم و ضروری (زمین، برق، سوخت، راه، ارتباطات و...) به منظور ایجاد فرصت‌های جدید شغلی، افزایش درآمد، بهره‌گیری مطلوب از فرآورده‌های تولیدی، تقویت بنیادهای تولید و تحول فناورانه مناسب، ضرورت دارد.

طرح‌های پیشنهادی توسعه صنعتی مناطق عشایری شامل ایجاد کارخانه‌های ریسندگی و بافندگی، تولید و بسته‌بندی فرآورده‌های گوشتی، تولید پودر گوشت و استخوان، چرم‌سازی، فرش، قالی، قالیچه، کبریت‌سازی و کاغذسازی است.

- لازم است کشاورزی سنتی عشایر از طریق سامانه‌های نوین آبیاری و ترویج کشت‌های چندمنظوره و سایر آموزش‌های کشاورزی از قبیل: مصرف بهینه نهاده‌ها، آماده سازی زمین و مدیریت حاصلخیزی خاک در راستای درآمدزایی بیشتر به کشاورزی پیشرفته‌تری تبدیل شود.

- با توجه به دلبستگی خانوارهای عشایری به دام‌پروری، توسعه و ترویج دام‌پروری نیمه‌صنعتی و حتی صنعتی بین عشایر اسکان‌یافته توصیه می‌شود به ویژه اینکه فشار بر مراتع روستا نیز از این طریق کاهش می‌یابد.

- ارائه آموزش‌های فنی برای فعالیت‌های نوین، از جمله: ایجاد گلخانه، باغداری (کاشت سیب)، پرورش زنبورعسل، پرورش ماهی و... می‌تواند باعث زمینه‌سازی جلب عشایر اسکان‌یافته به این فعالیت‌ها شود. به علاوه

- با توجه به وضعیت نامطلوب سرمایه‌های طبیعی در عشایر اسکان‌یافته لازم است، حفظ، احیا و

دام به خانوارهای عشایری کمکی مؤثری در بهبود معیشت به شمار می‌رود.

- در کانون‌های گل‌افشان و چشمه رحمان عدم وجود آب آشامیدنی در فصل تابستان، سرمای شدید در زمستان، نبود مشاغل پایدار در فصل زمستان و عدم وجود خانه بهداشت تأثیر بسزایی در مهاجرت افراد به نقاط دیگر دارد. بنابراین ارائه خدمات در این راستا ماندگاری جمعیت و رفاه خانوار عشایر را تقویت می‌کند.

ترویج کشت گونه‌های دارویی و علوفه‌ای نیز مورد توجه قرار گیرد.

- اجرای طرح خرید دام داخلی توسط شرکت پشتیبانی دام و جلوگیری از سوءاستفاده دلالان و خریداران دام عشایر در سال‌های خشک‌سالی و نیز افزایش اعتبارات مربوط به خشک‌سالی در این مناطق و افزایش یارانه پرداختی و یا پرداخت یارانه برای خوراک

REFERENCES

1. Bebbington, A. (1999). Capitals and capabilities: a framework for analyzing peasant viability, rural livelihoods and poverty. *World development*, 27: 2021-2044.
2. Chambers, R. and Conway, G. R. (1992). *Sustainable Rural Livelihoods: Practical concepts for the 21st century*. IDS Discussion Paper No. 296.
3. CHF. (2005). *Sustainable Livelihoods Approach Guidelines*, Partners in Rural Development, Chapel, Ottawa, Canada.
4. Dehghani, A., Sydayei, E. & Shafaghi, C. (2012) Assessing and investigating the quality of life indices in settlement sites of nomads, case study, Fars and Isfahan provinces, *The Applied Research of Geographic Sciences*, 12 (9): 96-77.
5. DFID. (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*, UK DFID Department for International Development: London. Available at: www.Livelihoods.Org/info/info_guidancesheets.Html (accessed 05 April 2007).
6. Ebrahim, M, H. (1984). Nomadism, settlement and development. *Habitat International*, 8: 125-141.
7. Eddins, E, A. (2013). A sustainable livelihoods approach to volunteer tourism: The roles of the host community and an Alternative Break Program in Achiote, Panama, Colorado State University.
8. Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford university press. p. Countries: evidence and policy implications. 40.
9. Fan, J., Liang, Y., Tao, A., Sheng, K., Ma, H-L., Xu, Y., Wang, C.S., and Sun, W. (2011). Energy policies for sustainable livelihoods and sustainable development of poor areas in China, *Energy policy*. 39:1200-1212.
10. Fang, Y. P., Fan, J., Shen, M. Y., and Song, M. Q. (2014). Sensitivity of livelihood strategy to livelihood capital in mountain areas: Empirical analysis based on different settlements in the upper reaches of the Minjiang River, China. *Ecological indicators*, 38: 225-235.
11. Ghazali, S. & Zibaei, M. (2017). Factors affecting the chose of livelihood Strategies by nomad households in Fars Province. *Agricultural Economics*, 11 (4): 80-63.
12. Horsley, J., Prout, S., Tonts, M., and Ali, S. H. (2015). Sustainable livelihoods and indicators for regional development in mining economies. *The Extractive Industries and Society*, 2: 368-380.
13. Irvani, M.R. (2005). Measuring the tendency of nomad households regarding resettlement and existing problems of case study in Arab tribes Jrqoyeh, cooperation. *Tavon*, 165: 70-62.
14. Jomepour, M. & Ahmadi, S. (2011). The impact of tourism on sustainable rural livelihood (Case Study: Baraghan village, city Savojbolagh). *Rural Researches*, 2 (1): 63-33.
15. Kalantari, K. (2012). *Quantitative models in planning (regional, urban and rural)*. Saba Cultural Publications. Tehran, 356 p.
16. Koeberlein, M. (2003). *Living from waste: livelihood of the actors involved in Delhi's recycling economy*, Saarbrucken (Germany): Verlag fur Entwicklungspolitik.
17. Mahdavi, M., Rezaei, P. & Khani, F. (2008). Measuring settled nomad attitudes toward settlement in Chaharmahal and Bakhtiari Province. *Journal of Rural Development*, 12 (3):162-137.
18. Mahdi, G., Shivakoti, G. and Schmidt-Vogt, D. (2009). Livelihood Change and Livelihood Sustainability in the Uplands of Lembang Subwatershed, West Sumatra, Indonesia, in a Changing Natural Resource Management Context. *Environmental Management*, (43): 84-99.
19. Motee-Langrodi, H., Qadiri-Masoum, M., Rezvani, M. R., Nazari, A. & Sahneh, B. (2011). The impact of emigrations return to rural areas on livelihoods of residents (Case study: Aqqal County). *Human Geography*, 78: 67-83.

20. Nejati, B., Hajipour, M., Mechanici, J., Masynaenejat, M.T. & Ebrahimi, M.E. (2013). Settlement and socio-economic evolution of nomad community: Avaz site of Darmian County. *Cultural-Social Studies of Khorasan*, 25: 144-125.
21. Otieno, J, R. (2009). Turkana livelihood strategies and adaptation to drought in Kenya. A PhD thesis, Victoria University of Wellington. pp. 7-18.
22. Rashdnasb, K. & Ahmadvand, M. (2018). Explaining the strategies of of nomad livelihood improvement in Gachsaran County. *Journal of Rural Development Strategies*, 5 (1): 85-67.
23. Rezvani, M.R., & Derikvand, M. (2007). Investigating and evaluating settlement sites of nomads (impacts and outcomes) case study Camery site of Azna County. *Jihad*, 279: 151-133.
24. Riahi, V., Moradi, M., Nazari, M., & Sadeghi, M. (2013). Comparative study of the economic structure of the tribes in Qasr-e Shirin and Saveh County. *Geographical Vision (Human Studies)*, 8 (22): 58-48.
25. Serrat, O. (2008). The sustainable livelihoods approach, Asian development bank. International publications key workplace documents.
26. Shakur, A., Tabibi, H.R., Bagherzadeh, M.S., & Vahedpour, G. (2013). Measuring socio-economic factors affecting on the nomads settlement in Fars province. *Journal of Regional Planning*, 3 (9): 1-11.
27. Shateri, M. & Hajjipour, M. (2011). The socio-economic effects settlement schemes on the nomadic communities: a case study Nazdsht Sarbishe town in South Khorasan province. *Journal of Human Geography*, 3 (2): 29-17.
28. Shateri, M. & Sadeghi, H. (2012). Analysis of socio-economic effects of spontaneous settlement of nomads, case study: the tribes of Dehdez district of Ize city in Khuzestan province. *Journal Spatial Planning*, 2 (2): 128-105.
29. Shen, F. (2009). Tourism and the sustainable livelihoods approach: application within the Chinese context, Lincoln University.
30. Soltani, A., Angelsen, A., Eid, T., Naieni, M. S. N. and Shamekhi, T. (2012). Poverty, sustainability, and household livelihood strategies in Zagros, Iran. *Ecological Economics*, 79: 60-70.
31. Statistical Center of Iran. (2008). Census nomads in 2008, Tehran: Iran Statistics Center.
32. Steinmann, H, S. (2002). Gender, pastoralism, and intensification: changing environmental resource use in morocco. *Middle Eastern Natural Environments*, 3: 107-81.
33. Sydzadeh, H. & Rezaei, J. (2013). Factors affecting income on settled nomads in Ilam province. *Journal of Rural & Development*, 16 (4): 162-143.
34. Tahmasebi, S., Badri, S. Ali. & Razvani, M. R. (2015), Trend of livelihood-biomedical changes in nomadic ecosystems with an environmental sustainability approach (Case study: Farsimadan tribal, Fars province). *Geography and Environmental Sustainability*, 17: 86-65.
35. Tang, Q., Bennett, S. J., Xu, Y., and Li, Y. (2013). Agricultural practices and sustainable livelihoods: Rural transformation within the Loess Plateau, China. *Applied Geography*, 41:15-23.
36. Thieme, S. (2006). Social networks and migration: Far West Nepalese labour migrants in Delhi, LIT Verlag Münster. p. department of geography, University of Zurich, winter 190, 8057 Zurich, Switzerland.
37. Timalisina, K, P. (2007). Rural urban migration and livelihood in the informal sector: A study of street vendors of Kathmandu Metropolitan City, Nepal. Norwegian university of Science and Technology (NTNU).
38. Udayakumara, E. P. N. and Shrestha, R. P. (2011). Assessing livelihood for improvement: Samanalawewa reservoir environs, Sri Lanka. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 18(4): 366-376.
39. Yan, J, Z., Wu, Y, Y., Zhang, Y, L., Zhou, S, B. & Shi, Y, L. (2009). Livelihood diversification of peasants and nomads of eastern transect in Tibetan Plateau. *Acta Geographica Sinica*, 64(2): 221-233.
40. Yan, J. & Zhang, Y. (2011). Livelihood vulnerability assessment of farmers and nomads in eastern ecotone of Tibetan Plateau, In AGU Fall Meeting Abstracts: 31-32.
41. Ziaei, M., Faghihi, A., Jomehpour, M., & Shekari, F. (2017). Developing a framework for the resilience of the Nomads (Case Study: Qashqai tribe. *Iranian Journal of Management Science*, 12 (47): 73-51.